

Добрица
ЋОСИЋ
БАЈКА

Copyright © 1966, Ана Ћосић Вукић
Copyright © овог издања 2016, ЛАГУНА

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Оскару Давичу

САДРЖАЈ

БАЈКА	9
Ана Ћосић Вукић: Записи о <i>Бајци</i>	349
О <i>писцу</i>	357

ПЕПЕО

Не знам у којој сам се ноћи загубио, под чијим сам кровом заноћио, од ког сам умора заспао. А пробудила ме тишина; огромна стена тишине.

Није ни дан, ни ноћ. Подижем ћебе, диже се облачић пепела; придижем се на лактове, лактови упадају у јастук и душек који се диме пепелом; устајем из постеље, она се одлама за мном и дими; прилазим прозору, повлачим завесу да видим где сам, откида се комад пепела; желим да отворим прозор, он се нечујно скрши, придржавам се за зид, пробијам га, једва се задржавам да не испаднем напоље. Вичем из све снаге; не чујем се, ништа не чујем; опет дозивам: нигде никог. Прилазим огледалу да се проверим: јесам ја. Шаком притиснем свој лик у огледалу и пробијем га; сад је у пепелном огледалу уместо главе рупа шаке. Отварам врата, ломи се пепелна квака на пепелним вратима, која се руше и диме за мном; на степеништу дозивам људе, не чујем се, ништа не чујем.

Јурнем низ степенице, оне се руше под мојим стопама, до чланака упадам у њихов пепео, истрчавам на

улицу: дрворед расцветаних кестенова, куће, аутомобили, бандере; младић и девојка, загрљени, наслонили се на кестен. Дозивам их, не одазивају ми се; прилазим им, хватам младића за раме, оно се одломи и задими плавим пепелом: младић од пепела занесе се заједно с девојком, али не падоше; задржа их стабло кестена својим мрким пепелом. Полазим низ улицу, упадајући у асфалт пепела, као у свеж и таман снег. Продавница намирница пуна је жена с корпама и мрежама; застајем и питам их шта се догодило. Не одговарају ми; стоје, плаћају, гледају у хлеб.

Прилазим жени с векнама и млеком која стоји уз касу и отвара торбицу; хватам је за руку, она јој се одломи и паде заједно с ташном, димећи се црвено и црно. Љутито лупим шаком по каси, пробијам је, рука ми упада у спељењени новац. Бежим да ме не прогласе за провалника.

Стижем до трамваја пуног људи – само што није кренуо; ускачем, ломим степеник, ломим и врата, једва улазим на платформу пуну људи, који се задимише пепелом боје одеће и тела. Потраја неколико тренутака док се пепео не слеже; видим: двојици сам скршио ноге, па се срушили на платформу крај мојих ногу; жени сам разнео пола грудног коша и једну дојку, али се она не руши јер је муж придржава; официру сам одломио кук; остале жртве не бројим, ионако су потпуно неме. Желим да побегнем из трамваја, пробијам се кроз људе, кроз разнобојни пепео људи. Наилазим на кондуктера који путнику поништава карту: закачим га, откине му се кондуктерска торба, заједно с руком; кондуктер се занесе, прислони се уз седиште, па се преломи преко појаса и паде преда ме димећи се; пепелни путник га мирно гледа; пробијам се напред, газећи кофере и торбе;

димећи, стижем до возача који пуши, држи управљач једном руком, звони тишину, гледа кроз прозор. Питам га да ли је све претворено у пепео. Не одговара. Хватам га за руку, одломим је; хватам управљач да покренем трамвај, управљач се ломи. Гледам: стојимо на прузи. Скочим, лупим ногом у точак трамваја и одбијем му два паока; засу ме пепео, трамвај обави облак пепела.

Идем пругом: у шинама пепела остају моје стопе; када на њих наиђе трамвај, излетеће из шина, биће велика несрећа. Вичем, не чујем се; ништа се не оглашава и не креће. На сату се поклопиле казаљке. На раскрсници саобраћајац с пиштаљком у устима усмерава аутомобиле који стоје. Прилазим му и питам га шта се догодило. Нем је, пишти тишину, даје смер некретању возила. Лупим по саобраћајчевој таблици и одломим је, заједно са шаком у белој рукавици. Можда аутомобили нису од пепела: возачи се пуше и држе волане. Зовем их, не одазивају се. Наслањам се на црвени аутомобил и упадам у црн пепео мотора.

Све је овде сада пепео. Град је пепео. Мора да је познатим претњама сагорео град; треба побећи одавде, јер ако падне киша, град ће постати тесто, гњецаво, љуто и горко. Трчим кроз обојени пепео аутомобила, низ црн пепео асфалтне улице; за мношвом се дими тишина, у којој се види, али се не чује моје пролажење.

Бежим тек разлисталом шумом, хватам се за стабла: руше се, распадају се, и она су пепео; затрпава ме облак зеленог и мрког пепела. Ако дуне ветар, развејаће дрвеће, разнеће шуму пепела, у облацима пепела нећу наћи пут; журим, али опрезно, рушећи успут зелено шибље пепела. Видим куће, село кроз које сам некад прошао, улазим у двориште: црне свиње, живина и пас

стоје пред белом кућом; полазим на групу кокоши и петлова, не беже; гурнух ногом великог рујног петла, он се распаде и румено задими; полазим на црну свињу, ударим је и разнесем јој пола главе; прилазим псу и згазим му посред леђа: нога ми пропаде; пас, преломљен на два дела, са по две ноге, постаја неколико тренутака па се претурише и део с главом и део с репом, лако димећи; треба проверити прошлост: долазим до врата куће, ноге ми тону у степеник од пепела; лупам песницом у врата зовући домаћина, рука ми упаде у врата од пепела; сад морам напред, гурнем шакама и врата се распадају; кроз облак пепела улазим у кућу и једва разабих да су на сиротињском кревету љубавно загрљени старац и баба; обрадујем се: Доста грљења, ви матори. Кажите ми шта је било, па после наставите да се давите и чините што не можете. Не одазивају се; вичем; не дају знак да су живи, иако су у љубавном грчу. Прилазим кревету и стављам руку на старчеву главу; рука ми упада у мозак пепео; уплашим се убиства, тргнем руку: остаје отисак шаке у беличастом пепелу главе; обема рукама узимам старичину главу да је придигнем и одвојим од старца; глава се одломи, држим пепео главе; узимам новине са стола да прочитам када и како се ово догодило; новине се распадају црно димећи; седам на столицу да се приберем и одлучим куда ћу: падам на под: столица је од пепела; видим крчаг с водом, узимам га да угасим страх, натегнем, он се распаде, пуна ми уста светлуцавог пепела; загрцнут кашљем, јурнем у зид, пробијем га без напора и истрчим у двориште, погазивши притом, вероватно, мачку пепела; станем, окренем се: рупа у зиду од пепела. Морам наћи неког ко није пепео да ми каже шта још не може бити.

Полазим у суседно двориште, плот пепела ме лако пропушта, долазим до прозора куће, лупам песницом о прозорски рам, пепео се просипа по мени; провирићу у кућу: породица седи за столом и руча. Гладан сам, најпре ћу потражити да једем: Чуј, домаћине, дај ми комад хлеба и парче сира. Ћуте. Нису ваљда и они од пепела. Гурнем раменом зид, пробијем га без напора, а срећна породица седи за трпезом и једе као да сам невидљив. Помилујем девојчицу по кикама, кике се распадно; дођавола, нећу ваљда постати убица и ове љупке, светлосиве девојчице. Узимам велики комад хлеба: просу се бео пепео; узимам сир: задими се бело; укључујем радио да чујем шта се у свету догађа; случајно ударам челом у скалу, пробијам је, рушим лампе, пуна ми је коса пепела, па јурнем кроз зид напоље и почнем да трчим годинама пепела, лети-ма пепела, зимама пепела, пролећима пепела, јесенима пепела; кроз куће, краве, коње, кроз тракторе, камионе и вршалице, рушећи капије, кола и косачице од пепела, газећи живину и јагњад пепела, газећи зелене детелине и шарено цвеће пепела, црвену и жуту паприку и сиво-зелен купус пепела; видим виноград, уђем, радостан сам: пуни чокоти зрелих гроздова – дренак, белина, рскавац; кидам дренак – сруши се чокот пепела димећи шарено; пипам грозд рскавца – између прстију ми је рујав пепео; прођем руком по ластарима – зелено и црвенкасто дими се пепео; потрчим виноградом пепела, преко чокота, а у пепелној мекој тишини винограда оживе ми нада; људи су свакако на гробљу.

Што игда могу трчим кроз кукурузе зеленог пепела, док ме ресе и лишће засипају; утрчим у шљивар и сломим неколико шљива пепела, на гробљу сам. Стајем уз прво спомен-камење: тишина је камена; људи су сигурно

у ракама. Вичем из све снаге, не чујем се. Загрлим спомен-камен: пуно ми је наручје каменог пепела, падам с њим на камену плочу пепела и смирујем се уз хризантеме засађене на гробу јединца. Дуго не смем да проверим цвеће; проверавам имена, речи, слова на камену: читам их, она су стварна. Али ако дуне ветар, ако почне киша, хоће ли и тада постојати речи у камену. Треба проверити све речи: пипкам их, бришу се; бришем реч по реч записа: без људи нестаће и речи. А шта ће бити с цвећем. Миришем га: нема никаквог мириса. Откидам хризантеме, пуне су ми шаке белог пепела. Устајем, идем гробљем раширених руку, дозивам, само тишину чујем; газим свеже гробове земљаног пепела, ломим крстаче пепела, претурам споменике мермерног пепела: дуго се не видим од каменог дима, па угледам у долини реку.

Прилазим, застајем: ако је и река изгорела, ако је и она пепео, онда су и људи које тражим само пепео. Идем корак по корак, шуњам се, окрећем: за мношћем облачићи пепела; небо је пепелно, нема сунца, светлост је пепелна; можда је и светлост сагорела; тишина је пепелна, можда су и ветрови сагорели; себе још не смем да проверим, да нисам и ја пепео. Зато опрезно, бојажљиво корачам, лако опружених и раширених руку, водећи рачуна да не закачим о зrelu пшеницу пепела коју газим до појаса, златасто димећи, не окрећући се да видим свој димни траг. Стижем до обале реке, препознајем Моју реку: у њој су људи које тражим; само су у њој могли да не сагоре. Не смем у то одмах да поверујем: не чујем жубор и хук: шта ако је и река сагорела, ако ме и она обмањује. Спазим на обали тополу с које сам некад пао растурајући вранино гнездо; хоћу да се успнем на њу и видим где су они што су се пели на тополе и падали с њих, обгрлим тополу,

топола се сруши и затрпа ме пепелом; извлачим се и опет стојим на обали реке: где ли су сада њени купачи. Мора да роне, мора да су на речном дну; ту је све што је било. Наћи ћу их и сазнати шта није било и шта сутра не може бити.

Крикнем од радости, али се ни сада не чујем, па зароним у светлуцави пепео реке, у небесни пепео Моје реке, у гробницу историје и људи.

НА ДНУ РЕКЕ

Буди ме звонки шкргут и густ шум; отварам очи: тамно свитање или сутон; рано или касно. Звоне белуци, шуми песак, хуји вода; у својој сам реци, на њеном сам дну: сазнаћу шта није било. То ће бити крај изговорима, обманама, ћутању. Сазнаћу и рећи шта сутра не може бити. Овде су једно сутон и свитање; рано и касно, очигледно, не постоје: ракови не журе, рибе такође, сем ситних, и то кад се појави штука, и штуке и сом кад угледају караше и беуљице. Страх и глад су творци времена, дакле; и полна жудња, постепено увиђам. Заједно са снагом они творе и простор, схватам по обалама, без напора газећи по белуцима, шљунку и песку. Обале Моје реке су земљане, а земља је стедиште и видело свих искустава. За мој циљ она су искушења и ваља их што пре заборавити. Али прво треба извршити избор и одредити се: шта кога да питам. Или и овде почети од оног општег и видног: упознати географију дна Моје реке, климатске прилике, годишња доба, односе између мртвог и живог, слабијег и јачег. Тим условима можда не одолевају ни мртви.

Брзо разумевам: ни река не трпи супротстављање, не да ми уз себе, гура ме у свој смер, хоће да следим њену непроменљиву одлуку: увек за земљом и њеним нагнућем; ваљда је та слабост створила све реке, и оне велике; та иста слабост створила је језера, можда и мора. Смисао твог пута твоја је смрт, узалудно казујем реци, а она је још упорнија; упоран сам и ја, па свраћам у тихе дубине њеног умора и идем уз њега. И у рекином свету постоје поредак и закон: белуци су с белуцима, увек у брзацима; ситно са ситним – песак се скупио у тишацима. Какве дужности они овде имају. Река је, по свему, нежна према песку; стену мрзи; стена јој не да слободу и нагони је на патњу и осећање вечне пролазности. Белутке гура у плићак да би били заклон рибама на њиховом угроженом путу. Што јој боље упознајем дно и нарав, све више верујем: река обожава белутке; они су њена најтрајнија и најлепша дела, њена победа и њено време; белуцима река прети и пркоси људима, разговара с небесима, разгрева се на сунцу, блуднички с месецом, ломи крила ветру; белуци су рекин говор, песма и срџба. То никако није све и њих треба дуго и опрезно посматрати, јер је несумњиво да су им значај и трајање несагледиви. Није ми потребно ни читаво лето да увидим колико река воли дрвеће: ужива да му милује браде жила, да их поји и храни, и кад год може љуби се с његовим сенкама. Такође сам убеђен: дрвеће реци још чежњивије узвраћа љубав, највероватније зато што по земљи види висину, по ветру мери снагу, а само по реци и језеру зна колико је лепо.

Али више не смем да трошим светлост на овакве безначајности, мртви су мој циљ; јунаке ћу питати шта човек не сме; кукавице – шта човек сме; жртве рекине

и човекове, питаћу шта човек не воли; самоубице – шта човек најдуже воли; пророци су дужни да ми кажу шта је стварно било; децу ћу преварити да ми повере шта ће бити; жене ми морају признати постоји ли нешто што сви људи мрзе, и шта сви људи неће. С тим ћу почети, а онда ћу се прилагођавати памети и знању мртвих. Зато силазим у дубине.

Што сам дубље, то су тама и тишина веће; с њима и неизвесност: лишћем се кити река, лишће плови звездама и месецом, краде њихову светлост; лишће, јабуке, тикве и други плодови плове сунчевином; шарене се леђа рекина, моје небо. Рибе се уозбиљиле, пословно и строго се лове, и оне би ка небу, за летом или за воћем; земљасте облаци прекривају моје пљоснато и дугуљасто небо: јесен је; чекам зиму, у њу се уздам: тада је река најбистрија, наћи ћу их сигурно. Лед окива реку, стамни се; луњам рекиним дворанама с леденом таваницом, висине се мењају, облици су бескрајно разнолики, чујност застрашујућа: чини ми се да ми се ход по шљунку и белуцима чује од ушћа до извора; идем илегалски, на прстима, често на коленима, опрезно склањам облутке да их не нагазим, оглувећу од треска и јеке белутака; од једног до другог рекиног завијутка чујем сваког шарана кад устаје с лежаја и сваки шкргут видриних зубића; на брзацима су концерти нечувене музике; по спрудовима узбуђујући хорови шљунка. Наједном, сунце припали ледено небо: оно је слеђена дуга, а кристали су сунашца; платна и таласи дугиних светлости теку реком по белуцима и песку, по рибама и видрама, које се узнемирише од свога шареног изгледа, од репа умоченог у дугу, у срце леденог сунца, па сумануто и узалудно беже од себе.

Несвикао на такав дан, завлачим се међу угљенисане пањеве и ту остајем.

Кад је помрчина сасвим невидна, обални пањеве ките реку смарагдним светлостима, на које по сву ноћ насрћу прождрљиве мренице, и које шапицама откидају видре, играјући се грумењем зеленкастих одсјаја. Смишљам лукава и наизглед наивна питања, а у заседи сам; због зиме мора неко однекуд да се појави. Нећу му видети лице, искреност ће вероватно бити непотпуна, а можда и неће: мртви не би требало да се боје светлости. Ћутим, тишаком ћути и река, а нигде никога, свеједно што се причињава да брзацима газе колоне и буљуци мртвих. Можда се и они понашају као неке животиње, па зимују у гомилама. Ако је тако, то би било и глупо и жалосно; јер они више немају разлога за страх, осим ако и мртвима не прети друга и друкчија смрт. Осим ако они поуздано знају да долазе зла која не знамо. Устајем из заклона, из заседе: ударам главом о своје тамно, слеђено небо; коса ми је пуна ледених љуспица; скидам их шакама, у ствари перутам смрзнута леђа рекина; болеће је страшно кад јој се пролеће завуче под кожу, кад почне сунце с ветром јужњаком да је пара, черупа и кида.

Забринут због тих предстојећих рекиних болова, поново се смирујем међу бившим стаблима; зачиње ми се нада: пролеће би морало и мртве да покрене; ако не на какав посао или дужност, можда на излете између извора и ушћа, или на промену боравка, на напуштање зимовника; можда су и они подложни снази пролећа; дубина у којој сам, биће и њима заклон. Спавам, будим се, спавам, све је исто. Не пристајем да хватам рибе и убијам ракове; таквом чињењу знам исход.

Одједном није више тамно, тихо, исто: гноје обале, гнојнице се њишкају, висе, откидају се са обала, распадају, муте слабине и бедра реке; ране су све веће, њихов гној и сукрвица све гушћи, у таласима, у платнима; река још немо трпи. Најпре закукаше брзаци и плићаци; њихове ране, светлост су; све више рана, све више светлости земљасте. Онда река поче породилски да се надима, наваљује на обале: попуцаће јој карличне кости, издраће се, нагрдиће се; хучи и јечи: рађа се пролеће, знам. Река се гури, увија, ломи кичму, крше јој се ребра; грчеви су све учесталији, земљаста крв све брже силази на дно; онда утрну сва светлост: тутањ и ломљава све је међу обалама, које такође пате јер избезумљена река породилски гризе и зарива нокте у све што дохвати: чак и дрвеће, своје љубави и пријатељства, у болу и очају љушти и крши у себи; једе камење из обала, облутке с брзака купи језиком и гута, дере своју постељицу, свој пут, своје кућиште: разломише јој се леђа: полазе санте леда, гомилају се, сударају, тамне и шарене.

Завлачим се дубље међу пањеве, сом ми постаје сусед и друг, гледа ме забринуто и, чини ми се, уплашено; за сваки случај, стално се мешкољим да не будем затрпан белуцима и пањевима, и да сом, који је мало мањи од мене, ипак зна да сам жив. Пошто сам без искуства, одлучујем да у свему подражавам најснажнијег рекиног житеља, без обзира на пословице о његовој глупости. Међутим, у невиделу, он неопажено нестаје. По јечању рекином, пуцању њених костију, жестини грчева на дну и сулудом насртању на обале, слутим смрт рекину и обузима ме први страх: с њом, нестаће и све што је људима било. Али река своју јеку и тутањ смени хуком и кршастим хујањем; онда умукну, али још увек журећи

некуд, гнојава, земљава, слепа. Рађа се светлост: пупе звезде, оцветава се месец, букти сунце; схватам: из леда се родило пролеће.

Скоро обневидео од нагле промене, полазим да тражим мртве; прво ћу ка ушћу: тамо је река дубља и ширира; природно је да су тамо и зимовници мртвих. Колико се сећам, у горњем току сам заронио, па ћу сада срести све који су пред огњем и ножем, у муци и намерно, за слободу или моћ, правду или власт, хлеб или веру, храбро, у страху, у инату, било када и било због чега населили њено дно. Судећи по рибама, некаква хијерархија и поредак владају можда и међу мртвима, али на то не смем сасвим пристати: у искуству се накнадно сазна и опасност. Радосно и хитро идем дном реке и лако примећујем да река не воли ни исти, ни прав пут; увек жели да показује снагу, да дуже иде, да љути људе, да се игра њима, камењем и њивама; почињем да се дивим њеној машти и њеној непредвидљивој ћуди. Али ниједног мртвог ни да видим, ни да сретнем. Присећам се места великих битака, неколико лета и неколико јесени и пролећа ходам и гледам та негдашња бојишта, али, осим два-три угљенисана седла и самара и неколико оклопа и шлемова које је река изгризла, ништа друго не налазим. Надајући се нечему, много зима проводим у заседи између два самара, али се не указа ниједан мртав ратник. Идем под мостове, ту су вршена самоубиства и злочини, шуњам се око камених стубова, нигде мртвог; вучем се дубинама, ту су само сомови, штукe и понека видра, која гони кленове у корењу врба. Јесени проводим у ушћима притока, загледам се у сваки камен и белутак што их, у освети или љубави, притоке ваљају у Моју реку. Увлачим се у чкаље обала, скривам се у видришта

и чекам бујице: нешто угинуле стоке и живине, неке бедне људске ствари, то је све што прође прљајући реку. Можда бих очајавао на ушћу младе и хитре притоке да ме не теше савршеност њеног загрљаја и лепота њене смрти; можда би ме и једно кајање ту обузело да не слушам умирући дах притоке и гргорасте, голицави, блудни жубор Моје реке, у чије слабине и трбух, стрмоглавце лицем гину горске воде, најчешће женских имена.

Хоћу да верујем да су мртви ипак тамо где је река старија, па опет журим ка њеном ушћу, ка њеној вечној погибији. Све опрезније претражујем дно: рибе презиру жабе, очигледно због ружноће, а жабе мрзе њих зато што су глувонеме; слаби су храбри и наивни, бораве у плићацима; највеће достојанство показују пијавице, оне су аристократе реке, њени праседеоци што воле меку постељу, тишину над собом, мир око себе. Мртви мора да имају неизмислива својства, зато их и не налазим: можда се они клоне свега живог: и жаба, и ракова, и водених инсеката, а о рибама, видрама и змијама и да не мислимо; треба, дакле, бити још опрезнији, тајнији, невероватнији, можда се и овде циљ постиже ловом: лукавством, снагом, вештином, а то се, као што се и овде види, свирепашћу окончава и наставља. Пораз би се поновио и то би био крај и последње наде.

Да их причом домамим себи, узјашем пањ и причам ратне приче: слуша ме само вода. Причам љубавне згоде: прилазе ми једино пијавице. Причам шаљиве доскочице о нашем негдашњем ђаволу Анђами и његовим враголијама и обестима: заинтересоваше се две младе видрице, али их мати срдито угризе за репиће и најури у чкаље. Грдим живе, присећам се њихових подлости и злочинства, ваљда ћу мртве на мржњу намамити: разбежаше

се и кленови и пијавице, само младо сомче постоја мало на мојим коленима, бленући ми у уста, па и оно отплива уз воду. Одлучујем да певам, можда песми ни зверке не одолевају; певам из све снаге, али, сем што навукох сијасет жаба, ништа ми друго погледом не заплива. Покушавам да игром мртве призовем себи; то чиним неспретно, иако ме подстичу сунце, месец и звезде што се њишу и разливају нада мнош, хладно и мутњикаво, док их карашаи пресецају лако и равнодушно: сем једва приметног немира међу шкољкама, немира који је ипак само страх, рекиног гурања и саплитања мојих ногу, ништа ново и значајно не опажа међу мрким обалама.

Шта још да не чиним: губим наду, можда је то битна мера времена; легах на белутке и лежах на њима док не постадоше песак: вероватно је то стварни доказ трајања. Скоро затрпан облацима, пањевима, тињом и корењем, такво стање не признајем за вечност; чујем кршећи трк и придижем се: таласи риба и жаба, змија и пијавица, с видрама и инсектима, витлају се, помичу се за нечим, око нечег, у дугом и дубоком тишаку. Човек је. Јесте, али дуго у то не смем сасвим да поверујем.

Прамен риба севну нада мнош, уврте се, сави и стреловито устреми на човека, у његов загрљај, у смех. Најзад, најзад. Радост ме до колена урива у глинену подречину; неколико тренутака гледам кипући стуб риба; он се одвоји од човека у усправни прамен, играјући, шенећи пред њим у веселом изазову, а онда се склопи у обруч: човек скочи и ронећи прође кроз њега; котур риба се исправи у живи сноп и победнички и раскалашно паде по њему, али се човек окрете на леђа и загрли наручје риба, као голу девојку. Ко ли је овај: самоубица због несрећне љубави, Римљанин – копљаник царева пратње,

гласник цара Манојла, млади паша – љубимац харема, Карађорђево барјактар, крсташки предводник, заклани партизан, сеоски љубавник, косач кавгација, или овде владају друга звања и разлике: по памети, лепоти, снази. Овај је сигурно највећи љубавник дна Моје реке и мора знати тајне. Венац риба заљубљено му обавија и грли врат: зар је љубав услов опстанка и за мртве; зар је игра једина прилика и могућност да се оствари равноправност; поверење је вероватно неопходно, али из њега исходе победници и побеђени; ако је излаз у понављању игре, нада је и овде неопходна, само: шта бива ако се и исход понавља. То би морао да зна овај срећник што се грли с рибама, присут мехурићима. Устајем, прилазим му опрезно, можда се и мртви плаше живог. Рибе ме прве опазе и у клину се устремљују на мене; длановима кријем очи и вичем: И ја сам ваш. Осећам рој голицавих уједа и удараца; чувам очи. Туђину, значи, не верују ни на дну реке; радозналост и овде мрзе. Да ми поверују и да постанем њихов, које услове и законе треба да прихватим. Тишина посече одговор. Гледам: млад, снажан, го човек стоји преда мнош. Никад тако лепог човека нисам видео живог. Он је сигурно својом лепотом освојио дно реке и ове ситне и нелагодне створове учинио пријатељима и љубавницама. Не верујем очима, а он говори строго, али без мржње.

Шта ти, човече, тражиш овде.

Тражим мртве, тебе тражим. Не умем ти ни рећи колико сам срећан.

Они нису овде, и ниси морао да се квасиш и мутиш реку. А кад си већ ту, онда уживај у води, песку, рибама.

Знам шта желиш да кажеш. Али, ја сам сишао на дно реке да бих од вас сазнао шта човек није и шта сутра не може бити. Од живих се то никако не може сазнати.

Он се благо смешка; недољиво је леп. Настављам збуњено:

Иако се говори и пише више но икада. Иако сви могу да чују и прочитају свачију реч. Иако свако сваког може да види на читавој земљи.

Ако се толико прича, све чује и све види, од чега вас је онда страх.

Сада од свачега. Више се не зна иза ког добра не стоји и нешто друго, и да ли већ сутрашње јутро неће да се смркне.

Желиш да ми кажеш: људе је још увек страх да једу своје јабуке.

Да, јер све су лепше и различитије.

И шта бива потом.

У томе је ствар што никад не знаш чије си семце појео.

Овде, где је увек исто и вечно, не постоји потреба за таквом истином.

Не разумем. Ви сте, ваљда, ослобођени страха и себичности, па можете рећи истину.

Каква твоја истина. Нико не може спознати другог. Имаш себе, и зар ти је то мало.

Хвата штуку и црним камичком оштри јој зубиће.

Не, мора се сазнати шта човек сада није, шта не сме да учини, шта сутра не може бити. Иначе смо изгубљени.

Боље гледај белутке. Шта је лепше од њих. Дај се води, она је највернија. Зашто се не дивиш видри, песку, змији. Уживај, то је скоро све што умеш. То је највише што можеш.

А ти си учитељ у реци, или си горе био нешто слично. Рекао бих, ипак, много си ми млад за учитеља у реци.

Он се смешка, а једна издувена мрена му по коси сеје млазнице икре. Да ли и ово рађање прати бол. Загледам

се у очи мајци – мрени: јасика јој се врхом посадила у зеницу, таласа се сенка обале, протиче вода. Ситни титраји трбуха, шкрге се равномерно крећу: уместо бола, шта ли у њој сада постоји. А он се умирио, укипио и ужива што му је глава мренино породилиште.

Чини ми се да сам те видео у неким књигама.

На такве мушице не лови се више, ловче. Мене ти никада ниси видео. Можда ме само из прича знаш. Ако и теби нисам име за зло и мрак. Зато, иди ти за својом главом, а ја ћу у плићак, где је вода топлија. Треба рибице да ми се излегу.

Полазим за њим, прати га живи свет реке. Морам сазнати ко је. Због чега се крије. Можда је неки славни илегалац. Ако се и мртви од било чега крију, онда живима нема спаса. Он седе у плићак: мрена – родиља склизну му с главе, остављајући за собом светлуцаву ниску икре. Можда овај лепотан није мртав. Хватам га за руку:

Да ти ниси неко из старих снова: Перун, Световид, Тројан, или неко сличан. Ако то ниси, како да поверујем твом лицу и снази.

Лице му доби смркнут израз, па постаде жалосно.

Каква се то нова болест појавила међу вама на обалама. Или је то неко од старих зала које не знам. Шта си ти то, човече, наумио овде на дну реке.

Рекао сам ти: хоћу од вас мртвих да сазнам шта човек још није учинио и шта сутра не може да учини.

Узбуђен, подиже се и клекну; цео улетех у његове зелене очи:

Је л' то цркао Старац, па вас више ни себе, ни смрти није страх. Да ли зато ви хоћете и у мртве да завлачите прсте, и на дно реке да забадате нос.

За ког старца питаш.

Постоји само једна стара цркотина која влада светом.
Један је зликовац и неверник у вашим главама.

Не знам на кога мислиш.

Не могу име да му изговорим. Мучиш ме, човече.

То не желим. Много је стараца на земљи, а не знам
ко је теби најгори.

Бог.

И рибе се препадоше с коликом је мржњом то изговорио, а он се искоси, рашири руке и потера матицу ка обали с врбама.

Можда ме куша. Подмешта замку. По свему судећи, и овде је искреност опасна. Шта да одговорим. Гледам га иследнички: шта било да му одговорим, заплакаће.

Реци ми прво ко си ти, па ћемо после о Богу.

Знам те игре у којима редовно губе они који верују.

Једва прошапута; дирну ме дубина те патње којој не знам име и тужно:

Немам намеру да те обмањујем. Али ми смо овде сами и морам да знам ко си.

Он поново седе, пазећи да му из косе не попада икра. Око нас се згушњавају рибе, жабе, водени инсекти. Хвата жабицу, милује јој крачиће, дуго ме посматра, па каже тихо и тужно:

Значи, још живи стари безверник. Тешко вама.

Подлац или очајник. Ако сви мртви имају познате особине, онда је мој силазак на дно реке најглупље што сам замислио.

Не мучи се и не смишљај лажи, човече. Ја сам ваш Анђама. Сети се. Знаш да никада и никоме зло нисам учинио. И не хватај се за белутке.

Али ја знам да ђаво не може бити тако леп и такав као ти.

Овде ђавола не помињи. Зови ме именом ваших прича и ваше тајне вере. Ја јесам Анђама. Био сам ваша вера и ваш сан. Јесам ли то некоме и сада.

Анђама је јунак мојих дечјих ноћи, мој први учитељ прича и лагарија. Он је моја охолост, мој инат постојећем, мој гнев.

Рибе у млазу севнуше између нас, па нас опколише густим венцем крупних очију и прождрљивих зевајућих уста.

Одавно сам престао да се играм с вама. Ви, несрећници, више немате времена ни за шале, ни за игре, ни за снове. Радите и убијате се.

А ако тако морамо, ако друкчије не можемо, ако су се тако за нас склопили небо и земља, шапућем бојажљиво, али ме он не слуша.

Па кад вам устреба доказ и изговор за зло, ви се сетите мене. Свог најподлијег изума. Глупаво и наивно замишљеног страшила радости. Ех, боље је да се о томе не прича. Лепа моја жабице, јеси ли много гладна.

Ухвати још једну, притисну је на пупак. Разочаран је собом и уморан. Паћенички изгледа, смем ли да му не верујем. Присећам се дединих и очевих прича о нашем ђаволу, хоћу да га проверим:

Добро, ако си ти стварно Анђама, зашто си баш у Мојој реци. Шта ћеш ти овде, у овој малој реци, кад постоји безброј великих река на земљи.

Зато што од вас, са обала ове реке, нисам нашао безбожнији народ. У Старца ви никада озбиљно нисте веровали. А мени је дојадио свет у коме сам зло, страшило, мрак и кривац за све. Ви са ових обала ипак се најмање плашите мене. И више ми верујете но Старцу. Ако ни мени много не верујете, волите ме више но маторог

зликoвца. Па сте ми и лепо име дали. То име највише волим од свих имена која имам у свету. Уз то тврдите да и мени може да се подвали, што ја и не поричем. Па ми подваљује ваш велики светац, па планинци, чак и ковачи, воденичари и скелеџије. А у неким црквама, ваљда ти је познато, представљен сам као црни анђео.

Зар теби годи да те сматрамо посрнулим анђелом.

Не, човече. Ја нисам посрнули анђео. Ја сам верник што се побунио против онога који је изгубио веру и поверовао само у стварност. А ви око обала ове реке мудро сте наслутили моје разочарање у њега и мој бол. То ваше поверење, ту вашу веру нећу никада заборавити.

Није могуће да си и ти обманут и толико необавештен. Онда мени нема спаса.

Зар је важно колико су храбри људи око ове реке, кад је мени угодно и радосно што ме неки сматрају себи равним, па сам им несташко, свирач, ђаволко, шалџија, једини кога добро познају.

Молим те, разјури ове рибе. Не могу да мислим пред толиким очима.

Он шири прсте обеју руку, рибе се устремљују на прсте, грицкају их и сисају, играју се њима; наставља узбуђено:

Још пре рођења ових белутака, ја сам напустио велики свет. Старац је подло смислио рај у будућности и људи су слободу заменили жељом за вечном срећом. С том жељом, осећали су још само страх од Старца. Од тада је гнусно живети с људима. А у себи нисам имао толико мржње ни равнодушности да истрајем с њима, упркос свему. Па сам се потуцао по ноћима, с несрећницима и непокорницима, док нисам чуо од певача и просјака да постоји племе које једе све забрањене јабуке

и слободу воли више од среће. И доиста, када стигох на обале ове реке, срете ме вера робова: Доћи ће црни човек на белом коњу и донети слободу свима и за све. Брзо сам се уверио да су то они на мене мислили, и одлучих да се у њихове снове настаним. И било ми је добро с њима док су јели све јабуке које су им рађале. Али се и они уплашише нечег и почеше друго да раде и дуго да ратују. Тада заборавише слободу и стадоше да мисле само о рају у будућности.

Не кријем колико сам запањен заосталашћу и наивношћу овог типичног изума старе епохе; моје доба никад не би смислило овако романтичног и залудног ђавола. Прави отпадник историје. Он доиста више није за људски свет; глача шарене облутке, под мишкама пили пуноглавце:

У бригама за вечну срећу, сан не може да свије своје гнездо. И кад га свије, у њему се страхови пиле. А страх је Старчево воће. Он њиме све храни. Сада и вас око реке, на моју жалост и тугу. Али ја ћу ипак у вашој реци дочекати да Старац цркне. После свега што се с мојим именом и судбином учинило у људским главама, поред толике страве и таквог зла које ми је приписала људска немоћ и глупост, о човече, слутиш ли ти колико је лепо бити некоме мајстор и враголан, шаљивџија и свирач, личити на људе и бити мољен за услуге и помоћ.

Прошла су та времена. Такву причу одавно нисам чуо. Такве приче о Анђама ми више не причамо ни деци.

Он се зари до колена у песак, смири матицу, заустави је, сенке обала га загрише.

И баш нико не прича деци о мени. И нико ме не сања, кажеш.

Можда неки велики очајник. Можда, кажем.